

Πολλαπλή νεωτερικότητα; Ύστερη νεωτερικότητα ἢ Μετανεωτερικότητα; Κοινωνιολογικὲς καὶ θεολογικὲς ἀμφισημίες

Κωνσταντίνου Π. Κωτσιόπουλου*

1. Ὅρισμοὶ

α. Μετανεωτερικότητα

Ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῶν σύγχρονων προκλήσεων τῆς ἐκκοσμίκευσης¹. Ἡ ἐκκοσμίκευση μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, τοῦ τεχνοκρατικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ τῆς γραφειοκρατίας εὐθύνεται σὲ μεγάλο βαθμὸ γιὰ τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀδιαφορία, οἱ ὁποῖες μὲ τὴ σειρά τους ἐπιτείνουν τὰ προβλήματα τῆς ρευστῆς νεωτερικότητος. Ἡ ρευστὴ νεωτερικότητα, ὡς κατάσταση σχετικισμοῦ καὶ μεταμοντέρνας ἢ μετανεωτερικῆς ἀποδόμησης, ἀμφισβητεῖ τὶς παραδοσιακὲς μεγάλες ἀφηγήσεις καὶ τὶς αὐθεντίες τῶν θεολογικῶν καὶ θρησκευτικῶν συστημάτων.

Τώρα πλέον τὸ λεγόμενο «αὐτοκατασκευαζόμενο ἄτομο», δημιουργεῖ αὐτόνομα καὶ ἀνεξέλεγκτα τὴ δική του βιογραφία χωρὶς αἴσθηση κοινωνικῆς νομιμοποίησης ἢ θρησκευτικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἀναφορᾶς. Γιὰ τὸ μεταμοντέρνο ἢ μετανεωτερικῶς σκεπτόμενο ἄτομο, ἡ Ἱστορία ὡς τελεολογικὴ ὑπόθεση, ὡς αὐθεντία, ὡς διαχρονικὴ ἀλήθεια, ὡς παραδοσιακὴ καὶ κοινοτικὴ παρακαταθήκη δοκιμασμένων ἀξιῶν τοῦ παρελθόντος δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ². Αὐτὸ ἐξηγεῖται διότι τὸ ρεῦμα αὐτὸ

* Ὁ Κωνσταντῖνος Π. Κωτσιόπουλος εἶναι Καθηγητὴς Κοινωνιολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. σχετικὰ στὰ βιβλία μας: *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 799 κ.έ. καὶ *Παγκοσμιοποίηση*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2020.

2. Βλ. Κ. Κωτσιόπουλος, *Ἡ κοινότητα. Συμβολὴ στὴν κοινωνιολογικὴ διερεύνηση τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 147· J. Habermas, *Ὁ φιλοσοφικὸς*

σκέψης αρνείται την ύπαρξη αλήθειας και γραμμικής πορείας προς την πρόοδο. Δεν πιστεύει στις μεγάλες εξιστορήσεις ούτε όμως στην ύπαρξη γενικευμένων κανόνων ὀρθοῦ λόγου και δομῶν, που ἐπιτρέπουν την ὑπαγωγή τῶν ξεχωριστῶν ἀνθρώπων σὲ ομάδες. Ἡ μετανεωτερικότητα εἶναι φορέας τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ³.

Ἡ ζωὴ ἐρμηνεύεται χαοτικά, χωρὶς σταθερὲς δομὲς καὶ κυρίαρχες σχέσεις, ὡς μία ἀσυνεχὴς πραγματικότητα ποὺ διαγράφει τὴν παράδοση καὶ τὶς μεγάλες ἀφηγήσεις ὡς πρότυπα, ὡς ἀρχές, ὡς κανόνες. Εἶναι ἐκδηλὴ ἡ τάση πρὸς τὴ διαρκὴ καὶ συνεχῇ ἀλλαγὴ, πρὸς τὴν ἀστάθεια ποὺ ὁδηγεῖ ὅμως στὴν ὁμογενοποίηση καὶ τὸν ἐξισωτικὸ ἰσοπεδωτισμὸ⁴. Σὲ θεολογικὸ μάλιστα ἐπίπεδο, θὰ φαντάζουν παράξενες οἱ ἀναφορὲς στὴ σωτηριολογικὴ ἀποκλειστικότητα στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν Κυριακὸ λόγο: «ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Ἀλήθεια τοῦ κόσμου», τὸ Α καὶ τὸ Ω ἢ στὴν οἰκοδόμησιν ἀληθοῦς θρησκευτικῆς ταυτότητας κατὰ τὶς ἀγιογραφικὲς φράσεις: «ὑπόδειγμα ἔδωκα ὑμῖν»⁵ ἢ «Τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου»⁶.

Ὁ μεταμοντερνισμὸς ἢ ἡ μετανεωτερικότητα χαρακτηρίζονται ὡς προσπάθεια «ἐπαναφομοίωσης» διαφορετικῶν ἀξιακὰ στοιχείων. Λαμβάνουν στοιχεῖα κατὰ τρόπο ἀποσπασματικὸ ἀπὸ ἀνόμοιες θρησκευτικὲς παραδόσεις σὲ πνεῦμα συγκρητιστικῆς ὁμογενοποίησης. Ἡ ὅλη αὐτὴ προσπάθεια «βαπτίζεται» ὡς ἀνεκτικότητα καὶ δημοκρατικὴ ἐπιείκεια. Τὸ ἀποτέλεσμα βέβαια εἶναι τὸ ἀπόλυτο «κενὸ» καὶ ἡ πλήρης σύγχυση καὶ ἀποδόμησις. Ὅπως πολὺ εὐστοχα ἀπὸ τὴν κοινωνιολογικὴ ἔρευνα τονίζεται: «Πίσω ἀπὸ τὴν ἐπίφασιν τῆς ἐπιείκειας καὶ τῆς ἀνεκτικότητος, κρύβεται μιὰ νέα μορφὴ ρατσισμοῦ [...]. Σ' αὐτὸ τελικὰ καταλήγει ἡ περίφημη πολυπολιτισμικότητα» καὶ ἡ κατάργησις τοῦ κοινωνικοῦ, τὴν ὁποία εὐαγγελίζονται καὶ χαιρετίζουν ἐνθουσιωδῶς οἱ μεταμοντέρνοι⁷.

λόγος τῆς Νεωτερικότητος, μετάφρ. Α. Ἀναγνώστου, Ἀναστασία Καραστάθη, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 1993, σσ. 34, 35· Z. Bauman, *Ἡ μετανεωτερικότητα καὶ τὰ δεινὰ της*, μετάφρ. Γ.-Ἰ. Μπαμπασάκης, ἐκδ. Ψυχολογία, Ἀθήνα 2002, σ. XII.

3. Κ. Κωτσιόπουλος, *Ἡ κοινότητα...*, ὅ.π.

4. Κ. Κωτσιόπουλος, *Ἡ κοινότητα...*, ὅ.π., σ. 148· P. Osborne, *The politics of Time*, London 1995, σ. 157.

5. *Ιω.* 13, 15.

6. *Α' Πέτρ.* 5, 3.

7. Β. Φίλιας, *Κοινωνιολογία τοῦ πολιτισμοῦ*, τ. Β', ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 2001, σ. 513.

Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, οἱ μεταμοντέρνοι ἢ μετανεωτερικοὶ φιλόσοφοι, μὲ τὴν κριτικὴ τους στὴ Νεωτερικότητα, ἐφ' ὅσον ἀρνοῦνται καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν ὀρθὸ λόγον τῆς Ἐπιστήμης, συντηροῦν τὴ λογικὴ τῆς λογοκρισίας στὴ διαφορετικὴ ἄποψη, ἀμφισβητοῦν τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ποὺ ἐπαγγέλθηκε ὁ Διαφωτισμός⁸.

Σήμερα ἄλλωστε τὴ στάση αὐτὴ τὴν παρατηροῦμε στὴ λογοκρισία ποὺ ἀσκεῖ ἡ «πολιτικὴ ὀρθότητα» ἀπέναντι στοὺς ἐκφραστὲς τῶν καθιερωμένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Ἡ πολιτικὴ ὀρθότητα, ὡς γνήσιο τέκνον τοῦ Μεταμοντερνισμού, σχετικοποιεῖ τὸ ἀπόλυτον ἢ καθιερωμένο καὶ ἀπολυτοποιεῖ τὸ σχετικὸ ἢ ἐναλλακτικόν, ποὺ οἱ μειονότητες ὑπηρετοῦν. Γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ αὐτό, ἐπιχειρεῖται ἐπανανοηματοδότηση λέξεων καὶ ἐννοιῶν, μὲ σκοπὸ νὰ περιθωριοποιηθοῦν παραδοσιακὲς ἀρχές, ἀξίες καὶ ἠθικὲς συμπεριφορές.

Ἔτσι ἡ καθιερωμένη λογικὴ τῆς ἰσότητος ὡς ἀνεκτικότητας, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὴ μεταμοντέρνα αὐταρχικὴ λογικὴ τῆς πολιτικῆς ὀρθότητος τοῦ ἀκραίου δικαιωματοτισμοῦ καὶ τῆς κατάργησης τῆς φύσεως, τοῦ φύλου καὶ τοῦ ἔθνους. Ἡ προοδευτικὴ αὐτὴ ἀστυνόμευση τῆς γλώσσας ἔχει ἐπιτεθεῖ καὶ στὴ λογικὴ θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν ταυτοτήτων, ὑποστηρίζοντας τὰ δικαιώματα μόνον τῶν ἑτεροτήτων καὶ ὄχι τῶν ταυτοτήτων, ἐνῶ θὰ προσπαθήσει νὰ ἐξαφανίσει τὴ διάκριση μεταξὺ γεγονότος καὶ φαντασίας, ρεαλισμοῦ καὶ οὐτοπίας, ἀληθινοῦ καὶ ψευδοῦς, εἰκονικοῦ καὶ πραγματικοῦ.

Ἐπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ μεταμοντέρνα πολιτικὴ ὀρθότητα δικαιούται νὰ ὑποστηρίξει τὸ λεγόμενο κοινωνικὸ ἢ ψυχολογικὸ φῦλον καὶ ὄχι τὸ βιολογικόν, τὸν κοινωνικὸ κονστρουκτιβισμό (ἢ τὴν κοινωνικὴ κατασκευὴ), τὴν ἀλλαγὴ φύλου ἀκόμη καὶ στὴν ἐφηβεία ἀπὸ ἄποψη καὶ ὄχι λόγῳ ἱατρικῶν προβλημάτων, τὴν υἱοθεσία τέκνων ἀπὸ ὁμόφυλα ζευγάρια, τὸν Ἀφρικανικὸ ἢ Ἰσλαμικὸ πολιτισμὸ ἔναντι τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ, τὴν ἀν-

⁸Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ σ. τονίζει, ἡ πολυπολιτισμικότητα καταργεῖ τὸ κοινωνικὸ μὲ ἐπίφαση τὴν ἐπιείκεια καὶ τὴν ἀνεκτικότητα ποὺ ὀδηγεῖ σὲ ἓναν νέο ρατσισμό (δ.π.).

8. Ζ. Παπαδημητρίου, *Μεταμοντέρνα ἀδιέξοδα*, ἐκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 15.

υπαρξία κρατικῶν συνόρων ἢ φύλαξης πρὸς ὄφελος τῆς μετακίνησης παράτυπων μεταναστών, τῇ διασπορᾷ ψευδῶν εἰδήσεων κ.ἄ.⁹

Ἡ νέα αὐτὴ ἰδεολογία ἐπιδιώκει νὰ ἐξασφαλίσει τὸν γενικὸ κανόνα σκέψεως καὶ συμπεριφορᾶς καὶ τῇ συνακόλουθῃ προσπάθειᾳ στιγματισμοῦ τῶν διαφωνούντων. Ἔτσι ἡ ὑπεράσπιση τῆς ταυτότητας προκλητικὰ θὰ χαρακτηριστεῖ ὡς φονταμενταλισμὸς καὶ ἐθνικισμός, ἡ πίστη στὴν Παράδοση μεσαιωνικὸς ὁλοκληρωτισμός, ἡ διατήρηση τοῦ καθιερωμένου θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας ξεπερασμένος τρόπος ζωῆς, ἐνῶ εὐκόλῃ μπορεῖ νὰ ποινικοποιηθεῖ μὲ τὸν φόβο τῆς σεξουαλικῆς παρενόχλησης ἢ συνομιλίας τῶν δύο φύλων. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀπλὴ φραστικὴ ἀναγνώριση τῆς ὠραιότητος τοῦ γυναικείου φύλου χαρακτηρίζεται σεξιστικὴ συμπεριφορὰ ποὺ ὑποτιμᾷ τὶς γυναῖκες. Χαρακτηριστικὴ ἐδῶ, ἡ δημόσια συγγνώμῃ τοῦ Προέδρου τῶν Η.Π.Α. Ὁμπάμα τὸ 2013, διότι τόλμησε νὰ πεῖ γιὰ τὴν Καμάλα Χάρις πὼς ἦταν «ἡ ὠραιότερη Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης στὴ χώρα». Ὅποιος δηλαδὴ κάνει φιλοφρόνηση ἀσχεῖ ἐξουσία, διότι ὁ ἄλλος γίνεται ἔτσι ἀντικείμενο τῆς κρίσης του καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπαξιώνεται¹⁰.

Ἀλλὰ καὶ στὸ πεδίο τῆς πολιτισμικῆς παραγωγῆς, ἡ πολιτικὴ ὀρθότητα θὰ ἀναπτύξει τὸ κίνημα “*#Disrupt Texts*”, τὸ ὁποῖο καταγγέλει κλασικὰ ἀριστουργήματα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, ὅπως τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Σαίξπηρ, τοῦ Φιτςέραλντ ὡς ρατσιστικὰ καὶ σεξιστικὰ, διότι διήθεν ὑποτιμοῦν τοὺς μὴ εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, δὲν καταγγέλλουν τὸ δουλεμπόριο καὶ δὲν ἔχουν νὰ προσφέρουν κάτι οὐσιαστικὸ στὴν Ἀφροαμερικανικὴ ταυτότητα. Ταῦτα ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ –δυστυχῶς– τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν στὸ Πρίνστον κ. Περάλτα¹¹.

Ἄν στὰ παραπάνω προσθέσουμε καὶ τὴν εὐκόλῃ καταγγελία περὶ δῆθεν «ρητορικῆς μίσους», κάνοντας μάλιστα καὶ ἀναφορὰ καὶ στὸν «ἀντιρατσιστικὸ νόμο», εὐκόλῃ ἀντιλαμβανόμαστε τὸν εἰσαγγελικὸ καὶ

9. Περισσότερα βλ. Π. Μπρυκνέρ, *Ἐνας σχεδὸν τέλειος ἔνοχος*, μετάφρ. Ἀ. Παππᾶς, ἐκδ. Πατάκης, Ἀθήνα 2022· Γ. Καραμπελιάς (ἐπιμ.), *Woke. Ἡ καθολικὴ ἀποδόμηση: ἔθνος – φύλο – φυλὴ*, Ἐναλλακτικὲς ἐκδόσεις, Ἀθήνα 2021· Μ. Bock-Coté, *Ἡ φυλετιστικὴ ἐπανάσταση καὶ ἄλλα ἰδεολογικὰ ζιζάνια*, μετάφρ. Στρ. Ἰωαννίδης, Ἐναλλακτικὲς ἐκδόσεις, Ἀθήνα 2023· Anne de Guigné, *Ὁ woke καπιταλισμός*, μετάφρ. Κρίστου Κουνι-ιώτη, ἐκδ. Λιβάνη, Ἀθήνα 2023.

10. Π. Μπρυκνέρ, *ὁ.π.*, σ. 96.

11. Τ. Θεοδωρόπουλος, «Ἀπὸ τὴ Ρομιγὶ στὸν Περάλτα», *Καθημερινή*, 18 Ἰουλίου 2021.

τιμωρητικό χαρακτήρα της πολιτικής ὀρθότητας. Πρόκειται για μία νεο-πουριτανική ἢ νεο-ευσεβιστική λογική, μεταμοντέρνου ὅμως χαρακτήρα, ποὺ κινεῖται στὰ μανιχαϊκὰ δίπολα τῶν ἐκλεκτῶν καὶ μὴ ἐκλεκτῶν, καλῶν καὶ κακῶν, υἱῶν τοῦ φωτὸς καὶ υἱῶν τοῦ σκότους.

Τὰ παραπάνω, συνδυαζόμενα μὲ τὴν ἐπίταση τῶν αἰσθησιακῶν καὶ καταναλωτικῶν ἀπολαύσεων, θὰ ὀδηγήσουν στὴν προσπάθεια περιθωριοποίησης τοῦ θεσμικοῦ λόγου τῆς θρησκείας. Στὴν κατάσταση αὐτὴ ἀπομονώνονται καὶ ἀπαξιώνονται οἱ θρησκευτικὲς μέριμνες καὶ φροντίδες καὶ ἀναλαμβάνει «ἡ ἔκσταση τῆς ἐγκοσμιότητας» νὰ καλύψει τὸ θρησκευτικὸ κενό. Ἔτσι θὰ δημιουργηθοῦν τὰ θρησκευτικὰ ὑποκατάστατα τοῦ ὑπερκαταναλωτισμοῦ, τῆς τεχνολογίας, τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης, τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας, τοῦ Μετανθρωπισμοῦ κ.ἄ.

Ἐδῶ πλέον ἀποθεώνεται ἡ ἀνθρώπινη ἱκανότητα, ἐνῶ ἡ μετανεωτερικὴ ἀβεβαιότητα ἀποφεύγει τὴν ἀναζήτηση τῶν ὑπαρξιακῶν ἐρωτημάτων καὶ τῶν μεταφυσικῶν ἀγωνιῶν. Σύμφωνα μὲ τὸν τὸν Bauman: «Οἱ ἄνθρωποι ποὺ κατατρύχονται ἀπὸ τὴ μετανεωτερικὴ ἀβεβαιότητα δὲν χρειάζονται ἱεροκήρυκες νὰ τοὺς μιλήσουν γιὰ τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀνεπάρκεια τῶν ἀνθρωπίνων ἀποθεμάτων. Χρειάζονται ἐπιβεβαίωση ὅτι μποροῦν νὰ τὰ καταφέρουν καὶ ἐνημέρωση γιὰ τὸ πῶς νὰ τὰ καταφέρουν»¹².

Στὴν κοινωνία τῆς μετανεωτερικῆς διακινδύνευσης ἢ τῆς κοινωνίας τοῦ ρίσκου, ἡ ἰδιωτικοποίηση τῆς θρησκείας ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἰδιώτευση τοῦ ὑποκειμένου, μὲ ἀποτέλεσμα κυρίαρχο σύνθημα νὰ ἀποτελεῖ ἡ φράση: «Πιστεύω χωρὶς νὰ ἀνήκω καὶ ἀνήκω χωρὶς νὰ πιστεύω». Ἡ ἰδιόμορφη αὐτὴ ἀτομικότητα τῆς πίστεως κρίνεται ὡς ἰδανικὴ ὥστε νὰ μὴ θεωρεῖται ἡ κοινωνία ἢ ὁ καθιερωμένος θεσμὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐνιαία καὶ συνεκτικὴ ὄντοτητα¹³.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, ὁ θρησκευτικὸς σχετικισμὸς στὸ πλαίσιο τῆς «πολυαρχίας τῶν ἀξιῶν» ὀδηγεῖ στὴν ὑπαρξὴ πολλῶν ὁμάδων ποὺ κινοῦνται στὸν χώρο τῆς παραθρησκείας ἢ τῶν σεκτῶν, οἱ ὁποῖες καταδικάζονται ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ ἔννομη τάξη¹⁴.

12. Z. Bauman, *Ἡ μετανεωτερικότητα καὶ τὰ δεινὰ της*, ὅ.π., σ. 329.

13. Gr. McLennan, «Τὸ πρόταγμα τοῦ Διαφωτισμοῦ ὑπὸ ἐπανεξέταση», στό: *Ἡ Νεωτερικότητα σήμερα. Οἰκονομία, Κοινωνία, Πολιτικὴ, Πολιτισμὸς*, μετάφρ. Β. Τσακίρης καὶ Θ. Τσακίρης, ἐκδ. Σαββάλας, Ἀθήνα 2003, σ. 479 κ.ε.

14. Περισσότερα βλ. στὸ βιβλίο μας: *Ἀνεξιθρησκεία. Κοινωνικὴ θέωρηση τῶν Ἀνθρωπίνων*

β. Πολλαπλή και Ύστερη νεωτερικότητα

Οί παραπάνω περιγραφείσες προβληματικές μετανεωτερικές καταστάσεις δεν εκφράζουν τις κοινωνίες στην πληρότητά τους, ούτε αποτελούν τον γενικό κανόνα παιδείας και συμπεριφοράς. Στην πραγματικότητα επικρατεί ή «ύστερη νεωτερικότητα», ή οποία αποδέχεται τις θρησκευτικές και έθνικές ταυτότητες σέ πνεύμα διαλόγου και καταλλαγής. Η ύστερη νεωτερικότητα δεν αποδομεί τόν όρθο λόγο και τά έπιτεύγματα της έπιστήμης, ένώ θεωρεί ότι ή κοινωνία υπερέχει τού ατόμου και ή συλλογικότητα της ιδιώτευσης τού ύποκειμένου. Αντιστέκεται στόν σχετικισμό και τόν μηδενισμό και θεωρεί ότι ή θρησκεία άνήκει στόν δημόσιο χώρο, τόν όποιο μπορεί νά βοηθήσει μέ τη διδασκαλία της και τις παρεμβάσεις της. Χαρακτηριστική είναι έδω ή περίπτωση τού J. Habermas, ό όποιος, άν και άγνωστικιστής, θά τονίσει τη συμβολή τού Χριστιανισμού στή διαμόρφωση της Δημοκρατίας και τών ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Εύρώπη. Δέν θά διστάσει μάλιστα νά ύποστηρίξει τη θετική προσφορά της Χριστιανικής πίστεως άπέναντι στα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα της οικολογικής καταστροφής και της κατάχρησης της πολιτικής έξουσίας κ.ά.¹⁵

Στην κοινωνιολογική βιβλιογραφία γίνεται επίσης λόγος και για τήν «πολλαπλή νεωτερικότητα», ή όποια ως ανάπτυξη και έμβαθυνση της ύστερης νεωτερικότητας καταφάσκει και δικαιολογεί τήν ποικιλία τών θρησκευτικών και έθνικών ταυτοτήτων. Ουσιαστικά μέ τήν πολλαπλή νεωτερικότητα, ή κάθε θρησκευτική κοινότητα και παράδοση διατηρεί άκέραιο τόν πυρήνα της διδασκαλίας της, ένώ ταυτόχρονα έκσυγχρονίζει τά μέσα και τόν τρόπο μετάδοσης τού μηνύματος. Έτσι άξιοποιούνται όλα τά σύγχρονα δεδομένα της νεωτερικής ανθρωπιστικής και τεχνοκρατικής έπιστήμης, χωρίς νά θυσιάζεται ή ακρίβεια της πίστεως. Χαρακτηριστική έδω είναι ή περίπτωση τού Smuel Eisenstadt, τού και είσηγητή τού όρου πολλαπλή νεωτερικότητα, ό όποιος σέ σειρά μελετών του θά αποδείξει ότι ή ποικιλία τών ταυτοτήτων αντιστέκεται στο ρεύμα όμογενοποίησης της Παγκοσμιοποίησης. Έπομένως, όπως τονίζει, συνεχίζεται τó γεγονός

Δικαιωμάτων στόν Εύρωπαϊκό και Νεοελληνικό Διαφωτισμό, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008.

15. Γ. Χάμπερμας – Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Η διαλεκτική της έκκοσμίκευσης. Λόγος και Θρησκεία*, μετάφρ. Ή. Τσιριγκάκης, έκδ. Έστία, Αθήνα 2010, σσ. 22, 28, 33, 37, 38, 39, 43, 79.

νά υπάρχει «θέση για τη θρησκεία και για τὰ θρησκευτικά κινήματα στις έκτυλισσόμενες έρμηνείες της νεωτερικότητας. Οί μορφές της θρησκείας έπιπλέον μπορεί νά είναι τόσο ποικίλες, όσο και οί μορφές της νεωτερικότητας»¹⁶.

Ή νεωτερικότητα έπομένως βρίσκεται σέ μία συνεχή και άτελεύτητη διαλεκτική ζύμωση και δοκιμασία, διότι προεκτείνεται στο μέλλον μαζί με τις διαφορετικές θρησκευτικές και πολιτισμικές παραδόσεις¹⁷.

2. Woke κουλτούρα και Θεολογία

Ή woke κουλτούρα της «αφύπνισης»¹⁸ δέν δέχεται τò ταυτοτικό γεγονός, όπως τò προσδιορίζει ή ύστερη νεωτερικότητα. Ή woke κουλτούρα κινείται φανερά σέ μία κατεύθυνση αποδόμησης τών χριστιανικών ήθών και έθίμων, αποδόμησης της χριστιανικής ανθρωπολογίας. Όπως ο φιλόσοφος Michel Onfray τονίζει, ή woke κουλτούρα κατευθύνεται από την έκπτώχευση της γλώσσας έως την κατάργηση της ιστορίας και την άρνηση της φύσης, με θλιβερό αποτέλεσμα ή έλευθερία, ή αλήθεια και ή φύση νά αποτελέσουν μακρινές αναμνήσεις¹⁹.

Για χιλιάδες χρόνια ο άνθρωπος έζησε σέ έπαφή με τή φύση και άσκησε τò σώμα του, όλη του την ύπαρξη σέ έπαφή με τò φυσικό περιβάλλον. Τό «όλον» του ανθρώπου ως έναία ψυχοσωματική οντότητα, σύμφωνα και με τή χριστιανική ανθρωπολογία, συλλειτουργούσε άρμονικά με την ύλη, τόν χρόνο, τή φύση, την ιστορία, την κοινωνία. Με τή μαζική όμως αστικοποίηση χανόταν σταδιακά ή έπαφή με τò φυσικό περιβάλλον, ώστε

16. Σ. Άιζενσταντ, *Οί μεγάλες έπαναστάσεις και οί πολιτισμοί της νεοτερικότητας*, μετάφρ. Μ. Μαραγκουδάκης, έκδ. Κυρομάνου, Θεσσαλονίκη 2011· Κ. Κωτσιόπουλος, *Ανάλεκτα Κοινωνιολογίας του Χριστιανισμού*, έκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2020, σ. 16.

17. Σ. Άιζενσταντ, *ό.π.*· Κ. Κωτσιόπουλος, *Θρησκεία και πολιτική*, έκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2015.

18. Βλ. ένδεικτικά τή συλλογική παρέμβαση διανοουμένων με τόν τίτλο: «Δήλωση τών Παρισίων», που κυκλοφόρησε τόν Μάιο του 2017, όπου τονίζεται ή ανάγκη υποστήριξης τών παραδεδομένων αξιών απέναντι στον αποδομητικό χαρακτήρα της woke κουλτούρας. Ή «Δήλωση τών Παρισίων» δημοσιεύθηκε μεταφρασμένη στην Ελλάδα στο: Καραμπελιάς (έπιμ.), *Woke. Ή καθολική αποδόμηση...*, *ό.π.*, σ. 79.

19. Μ. Όνφρέ, «Βιώνουμε ήδη έναν νέο όλοκληρωτισμό», στο: Γ. Καραμπελιάς (έπιμ.), *Woke. Ή καθολική αποδόμηση...*, *ό.π.*, σ. 37 κ.έ.

σήμερα στο αποκορύφωμα να μιλάμε για την ανυπαρξία αὐτοῦ μέσω τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης καὶ τοῦ Μετανθρωπισμοῦ (τοῦ ρομποτικοῦ ἢ βιονικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὑβριδικοῦ δηλαδή μείγματος ἀνθρώπου καὶ μηχανῆς)²⁰. Πρόκειται γιὰ ὑποκατάσταση καὶ τροποποίηση τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, στὸ ὄνομα δῆθεν τῆς ἀναβάθμισής της. Μία γενιὰ διανοομένων καὶ φιλοσόφων, μεταμαρξιστικῆς κυρίως κατεύθυνσης, συνέβαλε σὲ αὐτό. Ὁ J. P. Sartre εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ θὰ ἀποφυσικοποιήσῃ τὸν κόσμο τὸ 1943 στὸ ἔργο του *Εἶναι καὶ Μηδέν*. Ἡ Σιμόν Μπωβουάρ θὰ τὸ κάνει γιὰ τὶς γυναῖκες στὸ ἔργο της *Δεύτερο Φύλο* τὸ 1949. Κατὰ τὰ λεγόμενά της, τὸ σῶμα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα παρθένο κερὶ πάνω στὸ ὁποῖο ἐντυπώνουμε ὅ,τι θέλουμε· δὲν ὑπάρχει οὐσία ποὺ νὰ προηγεῖται τῆς ὑπαρξῆς. Ἡ γυναίκα δὲν γεννιέται, γίνεται, λέει ἡ Σ. Μπωβουάρ²¹. Στὴν ἴδια κατεύθυνση καὶ ὁ Μ. Φουκώ θὰ γράφει ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος γιὰ ἓναν ἄνδρα νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν φύση του. Ἀρκεῖ νὰ θέλεις νὰ εἶσαι ἄλλος, ὡς πρὸς τὴ φύση σου, γιὰ νὰ γίνεις ἄλλος²². Στὴν πραγματικότητα, οἱ θέσεις αὐτὲς δὲν ἀκούσθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Τὰ ἴδια περίπου ὑποστήριζαν αἰῶνες πρὶν καὶ οἱ ἀρχαῖες θρησκευτικὲς αἱρέσεις τοῦ Γνωστικισμοῦ.

Ἡ αἵρεση τοῦ Γνωστικισμοῦ θεωροῦσε τὴ φύση καὶ τὸν κόσμο ἀρνητικὴ πραγματικότητα καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὑποστήριζε τὴν ἀφυλία, τὴν ἀνυπαρξία φύλου ὡς ἀνώτερο πνευματικὸ προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου²³. Ἄλλωστε, κατ' αὐτοὺς, προηγήθηκε ἡ δημιουργία τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐρμαφρόδιτος (ἀρρενόθηλος) καὶ ἀκολούθησε ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ εἰσῆλθε στὸ ὕλικὸ σῶμα, ἔσπασε τὴν ἀρχικὴ ἐρμαφρόδιτη ἐνότητα, χωριζόμενος σὲ δύο φύλα. Ὅπως λέει τὸ Ἀπόκρυφο Γνωστικὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Φιλίππου: «Ἄν τὸ θηλυκὸ δὲν

20. Περισσότερα βλ. Κ. Κωτσιόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση..., ὁ.π., σ. 167 κ.έ.* Γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Τεχνο-μεσσιανισμοῦ ἢ τοῦ Τεχνο-ολοκληρωτισμοῦ βλ. Y. Harari, *Homo deus. Μιὰ σύγχρονη ἱστορία τοῦ μέλλοντος*, μετάφρ. Μ. Λαλιώτης, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2017, σσ. 284, 285.

21. Μ. Ὀνφρέ, ὁ.π., σ. 39.

22. Ὁ.π. Βλ. Μ. Φουκώ, *Ἱστορία τῆς Σεξουαλικότητας*, τ. I-III, μετάφρ. Τ. Μπέτζελος, ἐκδ. Πλέθρον, Ἀθήνα 2011-2013, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ὁ Φουκώ ὀρίζει τὴν ἀπελευθέρωση τῆς σεξουαλικότητας ὡς ἀντίσταση στὴν Βιοεξουσία καὶ τὴν καταπίεση τοῦ ἠθικισμοῦ.

23. Π. Χρήστου, «Ἐνοφυλία τὸ ἰδεῶδες τῶν Γνωστικῶν», *Κληρονομία* 5, 1 (1973), σσ. 1-16.

είχε χωριστεί από το άρσενικό, δεν θα είχε πεθάνει αργότερα με το άρσενικό»²⁴.

Οί Ναασηνοί Γνωστικοί υποστήριζαν μάλιστα ότι η σωτηρία ταυτίζεται με την ένοφυλία («ὅ ἐστιν ἀρσενόθηλος») και έτσι στο άλλο Απόκρυφο Εὐαγγέλιο τοῦ Θωμᾶ τονίζεται ότι δήθεν ὁ Χριστὸς δίδαξε πὼς τὸ άρσενικό δεν πρέπει νά εἶναι άρσενικό και πὼς τὸ θηλυκό δεν πρέπει νά εἶναι θηλυκό. Γι' αὐτὸ ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνή πρέπει νά γίνει άνδρας για νά εισέλθει στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν²⁵.

Άλλωστε, κατὰ τὴν ἴδια αἴρεση, ὁ άρχετυπικός πνευματικός άνθρωπος ἀποτελεῖ ἀπεικασμα τοῦ έρμαφρόδιτου Θεοῦ. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ὅπως ὁ Ἅγιος Ἐπιφάνιος Κύπρου τονίζει, τὸν Θεὸ τὸν ἀποκαλοῦσαν «Μητέρα και Πατέρα ὄλων»²⁶. Κατὰ τὸν Ἁγ. Γρηγόριο τὸν Θεολόγο ὁμως: «ἡμεῖς δὲ φύσιν ἐπιζητοῦμεν, ἥ τὸ εἶναι καθ' ἑαυτό»²⁷. Καὶ αὐτὸ γιατί δεν ὑπάρχει οὐσία ἀπρόσωπη και πρόσωπο ανούσιο.

Ἡ αὐτονόητη αὐτὴ άρχὴ σώζει τὸν άνθρωπο και διαφυλάσσει τελικὰ τὴν ἐλευθερία και τὴ Δημοκρατία. Διότι ἀποτρέπει ἐπικίνδυνους μετα-ανθρωπιστικούς πειραματισμοὺς γενετικῆς μηχανικῆς ποὺ θά δίνουν τὸ δικαίωμα στο κράτος και στον κάθε ἐπίγειο Μεσσία, στο ὄνομα τῆς ρευστότητας και τῆς σχετικότητας, νά άκυρώνει τὴ μοναδικότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου²⁸. Καὶ ὅλα αὐτὰ για τὴν ἐπίτευξη ἑνὸς ἐπίγειου παραδείσου ποὺ θά καταργεῖ τὸν ἐπουράνιο ἢ και αὐτὸν τὸν θάνατο· ἡ θεσμοποιημένη οὐτοπία δηλαδὴ στίς τραγικὲς συνέπειες ἑνὸς ὀλοκληρωτισμοῦ. Ἀλλὰ ἡχεῖ πάντοτε ἐπικάριη ἡ φωνὴ τῆς Πατερικῆς σοφίας: «Οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα θέλομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐν-ανθρωπήσαντα»²⁹.

24. *The Gospel of Philip. Codex II*, transl. W. W. Isenberg, The Nag Hammadi Library, Harper Collins, San Francisco 1990, σ. 51 κ.έ.

25. Περισσότερα βλ. Ἰω. Καραβιδόπουλος, *Απόκρυφα Χριστιανικά κείμενα*, τ. Α': *Απόκρυφα Εὐαγγέλια*, έκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 325-326.

26. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Πανάριον*, PG 41, 681.

27. Γρηγορίου Θεολόγου, λόγος Α', Δ' *Θεολογικός Λόγος περὶ Υἱοῦ*, 18, PG 36, 128.

28. Βλ. Μ. Sandel, *Ενάντια στὴν τελειότητα. Ἡ ἠθικὴ ἐποχὴ τῆς Γενετικῆς μηχανικῆς*, μετάφρ. Δ. Γκινουσάτης, έκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2011.

29. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 988.

SUMMARY

Multiple modernity? Late modernity or Postmodernity?
Sociological and theological ambiguitiesBy Konstantinos P. Kotsiopoulos, *Professor*
Aristotle University of Thessaloniki

Secularism with its characteristics of rationalism, technocratic modernization, Individualism and Bureaucracy is largely responsible for the religious and moral indifference which in turn exacerbates the problems of liquid modernity. Fluid modernity as a state of relativism and postmodern or postmodern deconstruction challenges traditional grand narratives and the authorities of theological and religious systems. The woke culture is clearly moving in a direction of deconstruction of Christian Morals and customs, deconstruction of Christian anthropology. The sect of Gnosticism considered Nature and the world a negative reality and for this reason, it supported celibacy, the non-existence of sex as the highest spiritual destiny of man.